

THE IMPORTANCE OF SUBJECTIVE SIGNS IN THE INVESTIGATION OF BRIBERY CRIMES

Allanov Abdumannon Muhiddinovich

Almalyk city prosecutor's office

senior investigator

allanovabdumannon89@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11175190>

ARTICLE INFO

Received: 26th March 2024

Accepted: 30th March 2024

Online: 31th March 2024

KEYWORDS

Guilt, crime, punishment, responsibility, bribery, subject, bribe, subjective party, official, person, risk.

ABSTRACT

In this article, the author focuses on the specific aspects of subjective signs in the investigation of bribery crimes. In addition, in the article, the author expresses his opinion on the fact that the person who committed the crime of bribery realized the socially dangerous nature of his action or inaction, knew its socially dangerous consequences in advance and wanted these consequences to occur, and that such actions should be taken into account in the investigation of this crime with their specific aspects. has given.

ЗНАЧЕНИЕ СУБЪЕКТИВНЫХ ПРИЗНАКОВ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ СО ВЗЯТОЧНИЧЕСТВОМ

Алланов Абдуманнон Мухиддинович

Алмалыкская городская прокуратура

старший следователь

allanovabdumannon89@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11175190>

ARTICLE INFO

Received: 26th March 2024

Accepted: 30th March 2024

Online: 31th March 2024

KEYWORDS

Вина, преступление, наказание, ответственность, взяточничество, субъект, взятка, субъективная сторона, должностное лицо, лицо, риск.

ABSTRACT

В данной статье автор акцентирует внимание на специфических аспектах субъективных признаков при расследовании преступлений, связанных со взяточничеством. Кроме того, в статье автор высказывает мнение о том, что лицо, совершившее преступление взяточничества, осознавало общественно опасный характер своего действия или бездействия, заранее знало его общественно опасные последствия и желало, чтобы эти последствия наступили, и что подобные действия должны быть учтены при расследовании данного преступления с учетом их особенностей.

ПОРАХЎРЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА СУБЪЕКТИВ БЕЛГИЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Алланов Абдуманнон Муҳиддинович

Олмалиқ шаҳар прокуратураси

катта терговчиси

allanovabdumannon89@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11175190>

ARTICLE INFO

Received: 26th March 2024

Accepted: 30th March 2024

Online: 31th March 2024

KEYWORDS

Айб, жиноят, жазо, жавобгарлик, порахўрлик, субъекти, пора, субъектив томон, мансабдор, шахс, хавф.

ABSTRACT

Мазкур мақолада муаллиф порахўрлик жиноятларини тергов қилишда субъектив белгиларининг ўзига хос жиҳатларига тўхталиб ўтилган. Бундан ташқари, муаллиф мақолада порахўрлик жиноятини содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлигининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, унинг ижтимоий хавфли оқибатларини олдиндан билган ва бу оқибатлар юзага келишини истаган ҳолда бажариши ва бундай ҳаркатлар мазкур жиноятни тергов қилишда ўзига хос жиҳатлари билан эътиборга олиниши юзасидан ҳам ўз фикрларини бериб ўтган.

Жиноятнинг субъектив томони субъектнинг ўзи содир этган ижтимоий хавфли қилмишига нисбатан руҳий муносабатини тавсифлайди. У жиноят содир этиш айби, мотиви ва мақсадидан иборатдир.

Айбдорлик жавобгарлиги принципи, А.В.Наумов одилона таъриф қилганидек, инсон хулқ-атворини тўғри юридик ва ижтимоий-маънавий баҳолашнинг оддий шартидир¹. Мазкур қоида объектив айб қўйишни, яъни айбсиз жавобгарлик мумкин эмаслигини белгилайди. А.С.Якубовнинг тўғри берган таърифига кўра, жавобгарликка тортиш ва бундай ҳолларда жазолаш мақсадсиз бўлар эди, чунки улар “қасос олишдан” бошқа ҳеч нарсадан иборат бўлмас эди².

Юридик адабиётда порахўрлик қасддан содир этилган жиноят эканлиги инкор қилинмайди. Ҳам пора олиш-бериш, пора олиш-беришда воситачилик қилиш тўғри қасд билангина содир этилиши мумкин.

Лекин порахўрлик субъектлари қасдларининг мазмуни бир қанча хусусиятларга эга бўлиб, улар аниқлик киритишни талаб этади.

Шунга кўра, пора берувчи қасдининг мазмуни ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан пора олишнинг мотиви ва мақсадлари тўғрисидаги масала билан бир хил ҳал қилинади. Бу жиноятнинг мотиви ғаразлик, мақсади эса – ўз хизмат фаолияти учун қонунга хилоф равишда ҳақ олишдир.

¹ Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. – М.: Бек, 1996. — 203-бет.

² Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении. – Т., 1996. — 62-бет.

Айбдорлик тўғрисидаги масала эса мураккаброқдир. Агар шахс содир этилган қилмишнинг ижтимоий хавфлилигини англамасдан, фақат уни англаш имкониятига эга бўлиши керак дейилса, демак у эҳтиётсизлик туфайли ҳаракат қилган бўлади. Пора олиш сўзсиз мансабдорлик жинойти. Шунинг учун масаланинг бундай қўйилишини вариантлардан бири деб кўрилиши ҳам мумкин эмас.

Юридик адабиётда қуйидаги фикр устун ҳисобланади: пора олишнинг субъектив томони айбдор шахсда тўғри қасд борлиги билан тавсифланади. Бундай фикр тарафдори А.В.Квициниа пора олишда субъектнинг тўғри қасди мазмунини очиб ёзганидек, мансабдор шахс пора олаётганини, яъни пора берувчи манфаатида ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши мумкин бўлган у ёки бу ҳаракатни бажариш ёки бажармаслик учун қонунга хилоф равишда ҳақ олаётганини ва уни олишни истаётганини англайди. Бошқа муаллифлар ҳам пора олишда тўғри қасднинг тушунчасида тахминан шундай мазмун борлигини таъкидлайдилар.

Жинойт қонунининг нормасида (ЖКнинг 13-модда, 1-қисм.) шундай қоида мавжудки, унда жинойт содир этилган вақт у формал ёки моддий таркиб билан содир этилганлигига боғлиқ ҳолга қўйилади. Жинойт қонунида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмиш ижро этилган вақтни формал таркибли жинойт содир этилган вақт деб эътироф этиш лозим. Жинойт қонунида назарда тутилган жинойт оқибатлар юзага келган вақтни моддий таркибли жинойт содир этилган вақт деб эътироф этиш лозим. Бу ўз навбатида мазкур турдаги жинойтларни тергов қилишда муҳим аҳамиятга эгадир.

Жинойт қонунига биноан тўғри қасд шу билан тавсифланадики, жинойт содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлигининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, унинг ижтимоий хавфли оқибатларини олдиндан билган ва бу оқибатлар юзага келишини истаган. ЖКнинг 21-моддасига кўра, қонун тўғри қасд жиҳатининг мазмунини субъектнинг содир этаётган жинойтнинг ижтимоий-хавфли оқибатлари вужудга келишини истаётгани билан боғлайди. Бундан шундай хулоса келиб чиқади: тўғри қасд билан фақат моддий таркибли жинойтни содир этиш мумкин. Улар сирасига пора олиш кирмайди.

ЖК 210-моддасига биноан бу қонунда назарда тутилган ҳаракатнинг ўзи, яъни мансабдор шахс томонидан ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда пора берувчи манфаатида муайян ҳаракатлар бажариш ёки бажармаслик учун қонунга хилоф равишда ҳақ олганлик жинойт ҳисобланади. Бунда ноқонуний ҳақнинг ҳеч бўлмаганда бир қисми олинган пайтдан бошлаб жинойт тугалланган ҳисобланади³.

Бизнинг назаримизда, қонун чиқарувчи томонидан ЖК 21-моддасида жинойт тамом бўлган пайт ижтимоий хавфли қилмиш бажарилган вақт деб ҳисобланганлиги, шунингдек, башарти уни содир этган шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфлилиқ хусусиятини англаган ва шундай қилмишни содир этишни истаган бўлса, бундай жинойт қасддан содир этилган деб топилиши белгиланганлиги тўғридир.

³ Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. 3 tomlik. Maxsus qism. T.2. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2021.

Адабиётларда кўрсатилганидек, қасднинг интеллектуал белгиларини жиноятнинг формал ва моддий таркибларида киёслаш қуйидаги хулоса қилишга имкон беради: уларнинг мазмуни турли. Жиноий оқибатлари бўлган таркибларда у анча тўлиқроқ бўлиб, у қилмишнинг ижтимоий хавфлилик характерини нафақат англашдан, балки ижтимоий хавфли оқибатларни олдиндан кўра билишдан иборатдир⁴. Тўғри қасднинг интеллектуал белгиси содир этилаётган қилмишнинг ҳақиқий характери ва ижтимоий хавфлилигини тушуниш билан тавсифланади. Ижтимоий хавфли оқибатларни, шунингдек интеллектуал белгининг таркибий қисмини олдиндан кўра билиш бу оқибатлар вужудга келиши муқаррарлигига ишонч ҳосил қилиш билан тавсифланади. Тўғри қасднинг иродали белгиси шахс томонидан ўз интеллектуал қобилиятлари ва имкониятларини қўйилган мақсадга эришиш бўйича ният ва истакларни амалга оширишга қаратилганлигидан иборатдир⁵.

Пора олувчи қасдининг иродали жиҳати қонунга хилоф равишда ҳақ олиш истагидан иборат. Бу эса унинг пора берувчининг ўзига ваъда қилинган ва ўзи учун мақбул бўлган ҳаракатларни бажариш истаги билан боғлиқ мумкин бўлиши шарт эмас. Ҳатто мансабдор шахсда дастлаб бундай ҳаракатлар бажариш истаги ёки имконияти йўқлиги, башарти ҳақ мансабдор шахс томонидан олинган бўлса, пора олиш таркибини истисно этмайди.

Мазкур жиноят қасддан, яъни ноқонуний наф кўриш мақсадида содир этилади. Бундай ғаразли мақсад мансабдор шахс олинган мол-мулкни ўзига керакли муайян ҳаракатлар бажарилиши ёки у ўзи тобе бўлган бошқа мансабдор шахсга топширишга ҳозир бўлган ҳолларда ҳам истисно этилмайди. Бунда пора олувчи олган ҳақни ўз хохишига кўра тасарруф этиб, порани бошқа мансабдор шахс топширади⁶.

Агар субъектда ғаразли мақсад бўлмаган ва айбдор шахс барча олинган мол-мулкни давлат ёки жамоат ташкилоти эҳтиёжларига сарф қилаётган бўлса, бошқа гап. Бу ерда порахўрликнинг асосий белгиси, мол-мулкни ўз фойдасига олиш мавжуд эмас. Айбдор шахснинг бу ҳоллардаги хатти-ҳаракатлари, бизнинг назаримизда, хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш сифатида квалификация қилиниши керак. Шундай қилиб, пора беришнинг субъектив томони пора берувчининг у келтираётган моддий фойда мансабдор шахснинг хизмат фаолиятига ноқонуний ҳақ тўлаш эканлигини англаш, шунингдек бундай ҳаракатлар содир этиш истаги билан тавсифланади⁷.

Пора бериш, шунингдек, уни олиш – тўғри қасд билан содир этиладиган жиноятдир. Пора берувчи пора бериш объекти ва объектив томонини тавсифлайдиган асосий белгиларни, яъни: а) моддий фойда мансабдор шахсга пора берувчининг

⁴ S.S.Niyozova, Ravinder Kumar Groveg. Exploring Attempted Crimes with Formal Compositions: Legal Implications and Benefits. INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY, 3(3), 500–505.

⁵ Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении. – Т., 1996. – 114-бет.

⁶ Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. 3 tomlik. Maxsus qism. T.2. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – B. 342

⁷ Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kurs. T.3. Maxsus qism. Shaxsqa qarshi jinoyatlar. Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar: Darslik. – Toshkent: ILM ZIYO, 2011. – B.400.

манфаатларида хизмат ҳаракатлари содир этилиши ёки содир этилмаслиги учун берилаётганини; б) мансабдор шахс хизмат фаолиятига ҳақ тўлаш ноқонунийлигини, яъни мансабдор шахслар хизмат фаолиятига Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида ҳақ тўлашнинг оммавий-ҳуқуқий характери бузаётганлигини англайди ва истайди. Мансабдор шахсга пора берувчининг манфаатларида хизмат ҳаракатларини содир этиш ёки содир этмаслик учун моддий фойда келтириш пора беришнинг объектив томонини тавсифловчи зарур белги ҳисобланар экан, пора берувчи томонидан бу ҳолатларни англаш ҳам бундай жиноят таркиби учун мажбурийдир.

Пора берувчининг бу ҳолатларнинг жиҳатларини англаши талаб этилмайди. Пора бериш пора топширишни ўз зиммасига олган воситачи орқали амалга оширилиб, у айнан қайси мансабдор шахсга пора топширилишини ва айнан қандай хизмат ҳаракатлари содир этилишини билмаслиги ҳам мумкин. Пора бериш таркиби учун бундай ҳолатларни умумий жиҳатларда, чунончи мансабдор шахсга унинг хизмат фаолиятига ҳақ тўлаш сифатида моддий фойда берилишини англаш етарлидир.

Моддий фойда мансабдор бўлмаган шахс томонидан кўрилганлиги ёки мансабдор шахснинг у эгаллаган хизмат мавқеи билан боғлиқ бўлмаган ҳаракатлар содир этилиши учун фойда кўрилганлиги, шунингдек пора берувчи мансабдор шахсга унинг хизмат фаолиятига ҳақ тўлаш сифатида моддий фойда келтираётганини англамаганлиги пора бериш таркибини истисно этади. Ва аксинча, моддий фойда мансабдор деб хато ҳисобланган шахс томонидан кўрилганлиги ёки муайян ҳаракатлар содир этиш эвазига келтирилганлиги пора бериш учун жавобгарликни истисно этмайди, шунингдек жиноят таркибининг бошқа қисмлари мавжуд бўлган тақдирда бундай жиноят содир этишга суиқасд деб кўрилиши керак.

ЖК 211-моддасида пора берувчи кўзлайдиган мақсадлар айтилмайди. Шунга қарамасдан пора берувчида муайян мақсадлар борлиги шубҳа туғдирмайди. Пора беришнинг маъноси шахснинг хизмат фаолиятини муайян йўналишда тўғрилаш йўли билан ўз мақсадига эришишдан иборат. Шахсга моддий фойда ўз навбатида унинг хизмат фаолиятидан муайян фойда кўриш мақсадисиз келтирилиши пора бериш сифатида кўрилмайди. Чунки пора тушунчаси билан бу жиноятни, шу жумладан мансабдор шахс хизмат фаолиятидан муайян фойда кўришни тавсифловчи барча белгилар йиғиндиси қамраб олинади.

Пора берувчининг шахсий манфаатлари, у томонидан ҳимоя қилинадиган қариндошларининг, ўртоқларининг манфаатлари, шунингдек у вакили бўлган ташкилот, муассаса, корхонанинг деб хато тушуниладиган манфаатлари пора берувчининг манфаатлари деб эътироф этилади.

Пора беришнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, пора берувчи ўз мақсадига фаолияти муайян мансабдорлик жинояти белгиларидан иборат бўлиши мумкин бўлган мансабдор шахс орқали эришади. Шу муносабат билан била туриб мансабдорлик

жинояти содир этиш учун пора берилган тақдирда пора берувчи жавобгарлигининг ҳажми тўғрисидаги масала юзага келади⁸.

Пора учун мансабдорлик жинояти содир этган мансабдор шахс жавобгарлигининг ҳажми тўғрисидаги масала шубҳа туғдирмайди, чунки бундай хатти-ҳаракатлар пора олиш ва пора учун содир этилган жиноятларнинг ҳақиқий мажмуаси қоидаларига кўра квалификация қилиниши лозим.

Била туриб мансабдорлик жинояти содир этиш учун пора берилган тақдирда пора берувчининг жавобгарлигига келсак, жиноят ҳуқуқи назарияси ва суд амалиёти бундай ҳолларда пора берувчиларнинг жавобгарлигини ЖКнинг фақат пора бериш тўғрисидаги моддалари бўйича чеклаш йўлидан боради.

Айни вақтда, агар шахс мансабдор шахсни хизмат бўйича жиноят содир этишга ҳақ эвазига оғдириш орқали эмас, балки бошқа воситалар ёрдамида, масалан, илтимос қилиш, уни тўғри йўлдан оздириш, таҳдид қилиш ва ҳ.к. орқали мажбурласа, мансабдор шахс томонидан содир этилган жиноятда бу шахснинг иштирокчилиги (далолатчилиги) учун жавобгарлик шубҳа туғдирмайди.

Пора бериш, пора олиш субъектив томонининг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида сўз юритганда пора бериш ва олиш, ўз юридик табиатига кўра иштирокчиликнинг зарур шакли ҳисобланишини таъкидлаш лозим. Бу жиноят субъектларининг фаолияти шундай маҳкам ўзаро боғланганки, шундай бир-бирини тўлдирадигани, бир бутуннинг, яъни икки шахс томонидан содир этиладиган пора бериш-олишнинг, ягона жиноятнинг қисми ҳисобланади.

Пора берувчи ва пора олувчи фаолиятларининг бевосита ва ўзаро боғлиқлиги айниқса бу жиноятнинг субъектив томонида кўринади.

Пора олиш-бериш субъектлари қасдининг мазмуни, айтиб ўтилганидек, келтириладиган ва кўриладиган фойда мансабдор шахснинг пора берувчи манфаатларида йўналтириладиган хизмат фаолиятига ноқонуний ҳақ тўлаш ҳисобланганини англашдан иборатдир. Бу жиноят субъектив томонининг ўзига хос хусусияти шундаки, пора берувчи шахс томонидан яратиладиган ҳолатлар пора олувчи шахс томонидан англаниши лозим ва аксинча. Субъектлардан бири порахўрлик бошқа субъекти хатти-ҳаракатларининг субъектив томонини тавсифловчи биронта таркибий қисмини англамаса, пора олиш-беришнинг таркиби истисно этилади⁹.

Агар пора беришнинг субъектив томонини тавсифловчи ҳолатлар фақат пора берувчи томонидан англаниб, моддий фойда кўраётган шахс эса уларни англамаса, пора берувчининг хатти-ҳаракатлари фақат пора беришга суиқасд қилиш деб кўрилиши мумкин. Пора берувчи пора олишнинг субъектив томонини тавсифловчи ҳолатларни англамаса ва улар фақат моддий фойда кўраётган мансабдор шахс томонидан англанса, мансабдор шахснинг хатти-ҳаракатларига пора олиш сифатида қараш мумкин эмас.

⁸ М.Қурбонов, Б.Ҳамидов, О.Ганиев, Б.Каримов. Коррупцион жиноятларни тергов қилиш услубиёти. Ўқув қўлланма – Т.: ТДЮУ, 2020. -110 б.

⁹ Порахўрлик билан боғлиқ жиноятларни тергов қилиш хусусиятлари. Амалий қўлланма. ю.ф.н. С.О.Ўразбаев, ю.ф.д. доц. И.Р.Астанов, Б.З.Каримов – Т.: Бош прокуратура Академияси, 2019.

Пора олиш-бериш муайян келишувга асосланган ўзига хос шартнома ҳисобланиб, унга кўра бир шахс (пора берувчи) бошқа шахсга моддий фойда келтиради, бошқа шахс (пора олувчи) эса пора берувчи манфаатларида шартлашилган хизмат ҳаракатларини содир этиш ёки содир этмаслик учун ҳақ тўлаш сифатида фойда кўради.

Субъектларнинг бу жиноят таркибини ташкил қиладиган ҳаракатларнинг бажарилишини нафақат англаётгани, балки истаётгани ҳам бундай ўзаро фойдали жиноий битимнинг зарур шarti ҳисобланади.

Шунинг учун пора олиш-беришнинг таркиби пора берувчи мазкур таркибни ташкил қиладиган ҳаракатларни нафақат англаган, балки истаган тақдирдагина мавжуддир. Бу ҳаракатларни содир этиш истаги бўлмаганида (масалан, мансабдор шахс томонидан товламачилик натижасида пора берилганда) пора олиш-беришнинг таркиби мавжуд эмас.

Чунки, ЖКнинг 211-моддаси 4-қисмига биноан пора берган шахс, башарти унга нисбатан пора сўраб товламачилик қилинган бўлса, жавобгарликдан озод этилади. Талаб қилинган ҳақни қабул қилувчи шахснинг хатти-ҳаракатлари Ўзбекистон Республикаси ЖК 210-моддаси 2-қисмининг “в” банди билан квалификация қилиниши лозим.

Юқорида таъкидланганидек, бундай жиноятларни очиш ва тергов қилиш мураккаблиги туфайли жиноятни очиш ва тергов қилишга фаол кўмаклашган ҳолда пора бериш тўғрисида ихтиёрий арз қилганлик, пора берувчи томонидан пора олувчи унинг манфаатида содир этган ҳар қандай ҳаракатдан фойдаланмаганлик, шунингдек порахўрликнинг энг хавfli иштирокчиси ҳисобланмиш мансабдор шахс – пора олувчини аниқлаш факти бўйича қонун чиқарувчининг нуқтаи назари, бизнингча, тўғридир.

Чунки, айнан бир қилмиш учун жиноий жавобгар бўлиш ва жиноий жавобгарликдан озод этилган бўлиш мумкин эмас. Жиноий жавобгарликдан озод этишнинг асослари фақат жиноят содир этилганидан кейин юзага келган ҳолатларгина бўлиши мумкин, қолганлари эса жиноят содир этилган пайтда таҳлил этилаётган товламачилик факти сифатида рўй берган ҳолатлар жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар сифатида ҳисобга олиниши керак.

Айтилганларни инобатга олган ҳолда товламачилик йўли билан пора беришни талаб қилишда жиноий жавобгарликдан озод қилиш тўғрисидаги амалдаги қонун ҳужжатларига айрим қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқдир.

Амалдаги қонун ҳужжатларига биноан товламачилик йўли билан пора беришни талаб қилишда жавобгарликдан озод қилиш учун умуман содир этилган қилмиш тўғрисида ҳеч қандай ариза талаб этилмайди. Товламачилик йўли билан пора талаб қилишда пора берувчилар товламачилик фактининг ўзига кўра жавобгарликдан озод этиладилар.

Бундай ҳолатларда пора берувчиларни жавобгарликдан озод этиб қонун чиқарувчи, эҳтимол уларни жабрланувчилар сифатида кўради. Бу тўғримикин? Ҳақиқатан ҳам бу шахслар жиноятдан жабрланганми?

Маълумки, порахўрликнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шундан иборатки, пора пора берувчи манфаатларида муайян хизмат ҳаракатлари содир этиш ёки содир этмаслик учун берилади. Руҳий мажбурлаш натижасида, амалдаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган, ҳар қандай жиноятда товламачилик қилинганида ҳолат ўзгармайди. Хусусан таҳдид таъсири остида товламачилик қилинганида умумий қоидага кўра уни содир этган шахснинг жавобгарлиги истисно этилмайди, чунки руҳий мажбурлаш таъсири остида содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик учун жавобгарлик бу ҳаракат ёки ҳаракатсизлик охириги зарурат ҳолатида содир этилган деб эътироф этилгандагина истисно этилиши мумкин. Порахўрликда нима ўзгаради? Нима учун пора берган (яъни жиноят содир этган) шахс товламачилик (яъни руҳий мажбурлаш) натижасида содир этган жинояти учун жиноий жавобгар бўлмаслиги керак?

Пора товламачилик йўли билан талаб қилинган шахс, башарти у бунда ўзи учун муайян фойда кўзламаган бўлса, порани бермас эди. Агар у талаб қилинаётган порани бериб, бу ҳолатни ҳатто яшираётган бўлса, унинг бундан манфаатдорлиги шубҳа туғдирмайди. Бу жиноий битимдан у (ҳеч бўлмаса билвосита) манфаатдор бўлса, жиноятнинг содир этилишида айбдор бўлади. Чунки жабрланувчи ўзига қарши содир этилаётган жиноятдан манфаатдор бўлиши зарурати йўқ.

Агар мансабдор шахс талаб этган порани берган шахс бу ҳолатни яширса, демак у ўзини жабрланувчи деб ҳисобламайди, чунки, жабрланувчи ҳеч нарсани яширмайди. Шунингдек, амалдаги қонун ҳужжатларида бўлганидек, уни сунъий равишда жабрланувчи қилиш лозим эмас.

Товламачилик натижасида пора берган шахсларни автоматик равишда жавобгарликдан озод қилиш жиноий жавобгарликдан озод этиш шартлари вазифаларининг нуқтаи назаридан ҳам нотўғри. Чунки, бу унга нафақат мос эмас, балки зиддир.

Товламачи талаб қилган порани берган шахсларни жавобгарликдан озод этишда пора берувчи амалдаги қонун ҳужжатларига биноан жиноятчи эмас, балки “жабрланувчи” эканлигини билиб, содир этган жинояти учун жавобгарликдан қўрқмайди, шунингдек ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига бу тўғрида арз қилиш орқали жавобгарликни ўзидан соқит қилиш ҳақида ўйламайди, натижада жиноят очилмай қолади. Ва аксинча, агар пора берувчи ўзини “жабрланувчи” деб ҳисобламасдан, ўзига маълум бўлган жиноят ҳақида хабар беришни ўз ҳуқуқий вази-фаси деб билса, бу жиноят очилган бўларди. Масаланинг бундай қўйилиши порахўрлик тўғрисидаги ишлар очилишини анча енгиллаштирар эди.

Товламачилик натижасида пора берган шахсларни жавобгарликдан озод этиш бошқа фикрларга кўра ҳам асоссиздир.

Мансабдор шахснинг фаолиятини унда товламачилик белгилари мавжудлиги нуқтаи-назаридан баҳолаш суд муҳокамасининг мураккаб масалаларидан биридир. Порани товламачилик йўли билан талаб қилишда, яъни квалификация қилинган турдаги жиноятни содир этганликда айбдор мансабдор шахс қаттиқроқ жавобгарликдан қочиш мақсадида аксарият ҳолларда товламачилик фактини инкор этишга ўринади. Пора берганликда айбланаётган шахс эса бунинг аксини таъкидлашга

ҳаракат қилади. Чунки у жавобгарликка тортилса, у жазодан қочишнинг фақат битта имкониятига, яъни у товламачилик “қурбони” эканлигини таъкидлаш имкониятига эга бўлади.

Ушбу энг қийин исботланадиган ва айни вақтда ўта жиддий ҳолатни аниқлаш одатда тарафлар курашида ишнинг барча ҳолатларини синчковлик билан ўрганиш орқали амалга оширилади. Бу масала бўйича якуний хулосалар суд ҳукмида баён этилади.

Амалдаги қонун ҳужжатларига биноан суднинг бу ўта мураккаб ва масъулиятли вазифаси. Аслида у терговчи томонидан ишнинг дастлабки тергов қилиниши босқичида бажарилади. Терговчининг якка ўзи ўз хохишига кўра бу масалани ҳал қилади. Бунда терговчининг хато қилиши, шунингдек унинг холис эмаслиги эҳтимоли истисно этилмайди. Буларнинг барчаси суд томонидан тўғриланади, лекин бу хатоларни тузатишга, айниқса терговчи томонидан “жабрланувчилар” деб эътироф этилган пора берувчиларни жавобгарликка тортиш зарурати билан боғлиқ ҳолда ишнинг қўшимча терговга юборилганида вақт ва меҳнат сарфланади.

Пора бериш-олишда воситачилик қилиш жинояти тўғри қасд билан содир этиладиган жиноят бўлиб, шунинг учун субъектив томондан воситачининг фаолияти ушбу жиноят таркибини ташкил қилувчи ҳаракатлар содир этишни англаганлик ва истаганлик билан тавсифланади. Шахсда бу ҳолатни англаш йўқлиги айбдорликни ва шу тариқа воситачилик учун жавобгарликни истисно этади.

Масалан, агар фуқаро А. ўз таниши бўлмиш, фуқаро Б. илтимосига кўра уни фуқаро В. билан таништириб, бунда ўз хатти-ҳаракатлари билан у аслида пора олиш-бериш содир этилишига кўмаклашганлигини англамаган бўлса, унда фуқаро А. хатти-ҳаракатларида пора олиш-беришда воситачилик қилиш таркиби бўлмайди.

Пора бериш-олишда воситачилик қилишнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, воситачи – бу бошқа шахслар, хусусан пора берувчилар ташаббуси ва топшириғига кўра ҳаракат қиладиган шахсдир. Шунинг учун бошқа шахсни пора олиш ёки беришга ундаган ва сўнгра воситачи ролида бўлган шахс пора олиш-беришда воситачилик қилгани учун эмас, балки пора бериш ёки олишда иштирокчилик (далолатчилик) учун унинг мақсадини, ким томонида ва кимнинг ташаббуси билан ҳаракат қилаётганини ҳисобга олган ҳолда жиноий жавобгарликка тортилиши лозим.

Порахўрлик субъектларига кўмаклашишда воситачи кўзлаган мақсади турли бўлиши мумкин ва жиноят таркиби учун аҳамиятга эга эмас.

Хулоса қиладиган бўлсак, пора олиш-беришда воситачилик қилиш субъектив томондан шахснинг ўз хатти-ҳаракатлари билан пора олиш-бериш содир этилишининг имкониятини амалда яратаётганини ёки бу жиноий келишув тузилишига кўмаклашаётганини англаши, шунингдек бу ҳаракатлар содир этилишини исташи билан тавсифланади.

Порахўрлик – мураккаб жиноий фаолият бўлиб, унинг хусусияти жиноятнинг иккита, воситачини ҳисобга олганда эса учта субъекти мавжудлигидан иборат. Уларнинг биргаликдаги фаолияти тугалланган жиноятни – пора бериш-олишни ташкил қилади.

References:

1. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. – М.: Бек, 1996. — 203-бет.
2. Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении. – Т., 1996. — 62-бет.
3. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. 3 tomlik. Maxsus qism. T.2. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2021.
4. S.S.Niyozova, Ravinder Kumar Groveg. Exploring Attempted Crimes with Formal Compositions: Legal Implications and Benefits. INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY, 3(3), 500–505.
5. Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении. – Т., 1996. — 114-бет.
6. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. 3 tomlik. Maxsus qism. T.2. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – B. 342
7. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kurs. T.3. Maxsus qism. Shaxsga qarshi jinoyatlar. Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar: Darslik. – Toshkent: ILM ZIYO, 2011. – B.400.
8. М.Қурбонов, Б.Хамидов, О.Ганиев, Б.Каримов. Коррупцион жиноятларни тергов қилиш услубиёти. Ўқув қўлланма – Т.: ТДЮУ, 2020. -110 б.
9. Порахўрлик билан боғлиқ жиноятларни тергов қилиш хусусиятлари. Амалий қўлланма. ю.ф.н. С.О.Ўразбаев, ю.ф.д. доц. И.Р.Астанов, Б.З.Каримов – Т.: Бош прокуратура Академияси, 2019.